

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 13.01.25

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Myte

(_sjanger, _skjønnlitteratur) Fra gresk “mythos”: “muntlig fortelling”. En urgammel fortelling som gir forklaringer på hvordan verden ble til eller andre gåter i tilværelsen. Har et religiøst, kultisk eller rituelt preg ved seg. “Indre” bilder løsrevet fra den hverdagslige ytre virkelighet. Mytens handling kan sies å foregå utenfor tid, så å si før tiden var oppfunnet. Myter er figurative utforminger av begrepet om det hellige (Wunenburger 1990 s. 25). Myter inngår i en mytologi, en samling myter innen en bestemt kultur.

“En myte er i religiøs sammenheng en tradisjonell fortelling om guder og guddommelige væsners opplevelser og handlinger. Myterne uttrykker forestillinger om hvilke kræfter, der styrer verden og hvordan menneskene skal forholde sig til disse kræfter og til hinanden. [...] Gudernes opplevelser og handlinger er ordnet i et spesielt tidsperspektiv. De tilhører en tid “før al anden tid”, en “urtid”. Den fortællende form medfører, at myterne har en dramatisk pointe. Det vil sige, at de fortæller om forandringer. Hvordan noget blev, som det er i dag, eller hvordan noget forandrede sig fra en tilstand til en anden. Myterne kan for eksempel fortælle om, hvordan guderne lærte menneskene de religiøse hemmeligheder, hvordan guderne i urtiden var de første til at så kornet, eller hvordan samfundet blev organiseret for første gang. Fortællingerne får derved en betydning som model for lignende situationer. De forbinder den konkrete virkelighed med en forbilledlig guddommelig verden.” (Solveig Greve i <https://www.leksikon.org/art.php?n=1807>; lesedato 25.05.21)

Myter er fortellinger som svar på spørsmål som mennesker gjennom alle tider har stilt seg: Hvordan oppstod verden? Hvor kommer gudene fra? Hvordan har noen guder fått mer makt enn andre? Hvilken straff får de som setter seg opp mot gudenes vilje? Hvorfor må mennesker arbeide for å overleve? Hvordan ble den første kvinne og mann til? Hvordan kan mennesker leve i harmoni med hverandre? Kan man unngå sin skjebne? Hvorfor finnes det så mye fiendskap og hat i verden, i tillegg til kjærlighet og omsorg? Hva skjer etter døden? (Michel Defourny i https://cnlj.bnf.fr/sites/default/files/revues_document_joint/dossier_mythes_288.pdf; lesedato 05.01.23).

“Mythos tenderer til fortelling, logos til argumentasjon. Logos trenger en begrepslig rettferdiggjøring, mythos den narrative. [...] Myter er ikke forklarbare, kun umiddelbart opplevbare og anskuelige” (Heinz Gockel i Vietta 1983 s. 192-193).

I myter dreier det seg ofte om en kollektiv mangel som må bøtes på, mens det i eventyr er en individuell mangel (Eleasar Meletinskij gjengitt fra Mikulová 2012 s. 63). Myter ender ofte med en eller annen katastrofe (for menneskene), altså uten eventyrenes lykkelige slutt.

“Stories that explain in one way or another the invisible, the ineffable, and the incomprehensible to man are called myths.” (Kim 1996 s. 225) Det er fortellinger om livets gåter og gir en slags forklaring på disse gåtene. Myter oppstår ut fra menneskenes behov for å oppfatte tilværelsen som meningsfull. Abstrakte og overnaturlig krefter utformes på måter som menneskene kan forstå. For eksempel kan jorden oppfattes som en kvinne (Moder Jord, Alma Mater) som befruktes av den mannlige himmelen gjennom sol og regn. En slik myte gir et slags svar på vårens mysterium. Myter kan kalles fortellinger om livets største gåter, som skapelse og død.

“In myths, we find the eternal forces that go beyond time and space, from which all things were created in their mortal form as we know them. It’s a place from which our minds, which are limited by their own logic and category of thinking, remove us, but that we can sometimes glimpse through spiritual experiences.” (Matteo Rovatti i <https://www.imatornotebook.com/learn/the-hero-with-a-thousand-faces>; lesedato 13.01.25)

“[A]ll abstract ideas seem to have started life as “gods” or “daimons”.” (Piehler 1971 s. 70-71)

“A myth is a *sacred* story from the past. It may explain the origin of the universe and of life, or it may express its culture’s moral values in human terms. Myths concern the powers who control the human world and the relationship between those powers and human beings. Although myths are religious in their origin and function, they may also be the earliest form of history, science, or philosophy” (Donna Rosenberg sitert fra <http://www.pibburns.com/myth.htm>; lesedato 22.08.2000). “A myth, that is, a fabulous narrative, may be necessary when no logical form of explanation will work, but the illogical premises will remain embedded in the story. The origin of man, his separation of himself from the beasts and from uncivilized nature, is a kind of chicken/egg problem.” (Joseph Hillis Miller i Lentricchia og McLaughlin 1990 s. 72)

Myter er historiens eldste bevarte fortellinger og handler om forholdet mellom det guddommelige og menneskene. Mytene var måter å gjøre både naturlige og overnaturlige hendelser mer forklarlige på (Turco 1999 s. 64). Myter gjør det

hellige til noe som er lett å formidle og memorisere (Tessier 1991 s. 55). Myter har tradisjonelt oppstått i sammenheng med religion og kult, f.eks. knyttet til innvielses- og overgangs-riter. De kan fremme idealer, fellesskap og samarbeid. Mytene kan være uttrykk for universelle menneskelige erfaringer og problemer eller et "sjeledrama" (religionsforskeren Mircea Eliade). Alle mennesker opplever farlige situasjoner, blir satt på prøver, leter etter kjærlighet og livsmening osv. Myter kler det uendelige inn i et narrativt forløp.

Eliade definerer en myte slik: "[M]yten forteller en hellig historie; den forteller om en hendelse som har funnet sted i de første tider, den eventyrlige tiden for "begynnelser". Sagt på en annen måte, myten forteller om hvordan, takket være Overnaturlige Skapningers gjerninger, en realitet kom inn i eksistensen, enten det er den totale realitet, Kosmoset, eller bare et fragment: en øy, et planteslag, en menneskelig oppførsel, en institusjon. Den er derfor alltid en fortelling om "skapelse": det gjengis hvordan noe har blitt til, har begynt å *være*. Myten taler bare om det som *reelt* har skjedd, det som er helt manifest. Mytenes personer er Overnaturlige Skapninger. De er først og fremst kjennetegnet ved det de har gjort i den storslåtte tiden for "begynnelsene". Mytene åpenbarer altså deres skapende aktivitet og avslører det hellige (eller bare "over-naturlige") ved deres verk." (Eliade 1963 s. 16-17)

"Do the people regard the narrative as sacred? If so, then it would seem a myth. Do they entertain the narrative as a potentially accurate recounting of actual events? Then it is a legend." (Elliott Oring sitert fra Swales 1990 s. 35)

Myter er "a narrative resurrection of a primeval reality, told in satisfaction of deep religious wants, moral cravings, social submissions, assertions, even practical requirements. Myth fulfils in primitive culture an indispensable function: it expresses, enhances, and codifies belief; it safeguards and enforces morality; it vouches for the efficiency of ritual and contains practical rules for the guidance of man. Myth is thus a vital ingredient of human civilization; it is not an idle tale, but a hard-worked active force; it is not an artistic imagery, but a pragmatic charter of primitive faith and moral wisdom." (antropologen Bronisław Malinowski sitert fra <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0015587X.1983.9716274>; lesedato 22.01.21)

"Myths are stories, usually, about gods and other supernatural beings (Frye). They are often stories of origins, how the world and everything in it came to be *in illo tempore* [dvs. før historisk tid] (Eliade). They are usually strongly structured and their meaning is only discerned by linguistic analysis (Lévi-Strauss). Sometimes they are public dreams which, like private dreams, emerge from the unconscious mind (Freud). Indeed, they often reveal the archetypes of the collective unconscious (Jung). They are symbolic and metaphorical (Cassirer). They orient people to the metaphysical dimension, explain the origins and nature of the cosmos, validate social issues, and, on the psychological plane, address themselves to the

innermost depths of the psyche (Campbell). Some of them are explanatory, being prescientific attempts to interpret the natural world (Frazer). As such, they are usually functional and are the science of primitive peoples (Malinowski). Often, they are enacted in rituals (Hooke). Religious myths are sacred histories (Eliade), and distinguished from the profane (Durkheim). But, being semiotic expressions (Saussure), they are a “disease of language” (Müller). They are both individual and social in scope, but they are first and foremost stories (Kirk).” (Robert W. Brockway i <http://www.pibburns.com/myth.htm>; lesedato 22.08.2000)

“Myterne fortelles og fremstilles dramatisk gjennom ritualer, og på denne måte gøres urtiden aktuell og levende. Samtidig virker dette som en påmindelse om de verdier myterne uttrykker, og at disse er bestemt fra evig tid. Myterne er derved med til at skape sammenhold og fællesskap indadtil i gruppen. De er også særlig egnet til at forklare problemer, som det ellers er vanskelig å få svar på, som uretfærdighet, lidelse og død, og de kan derfor give mening til den enkeltes livssituation og forhold til fællesskapet.” (Solveig Greve i <https://www.leksikon.org/art.php?n=1807>; lesedato 25.05.21)

Noen myter handler om universets, menneskets eller samfunnets opprinnelse, og bruker naturkrefter, guder og helter som aktører i disse store hendelsene (Peyrouet 1994 s. 79).

“Generelt kan man si at myten, slik den oppleves i de arkaiske samfunn, for det første konstituerer Historien om de Overnaturlige Skapningenes gjerninger. For det andre at denne Historien blir oppfattet som absolutt *sann* (fordi den forholder seg til virkeligheten) og *hellig* (fordi den er resultatet av Overnaturlige Skapninger handlinger). For det tredje at myten forholder seg til en “skapelse”, den forteller om hvordan noe har begynt å eksistere, eller hvordan en oppførsel, en institusjon, en arbeidsmåte har blitt grunnlagt; det er grunnen til at mytene danner paradigmer for alle betydningsfulle menneskelige handlinger. For det fjerde at man gjennom å kjenne myten kjenner tingenes “opprinnelse” og dermed kan klare å beherske dem og temme dem etter behov; det dreier seg ikke om “utvendig”, “abstrakt” kunnskap, men en “levd” kunnskap, rituel, altså gjennom seremoniell fortelling av myten, eller gjennom å utføre ritualen som myten rettferdiggjør. For det femte, på en eller annen måte, “lever” man myten, i den betydning at man gripes av hellige krefter, og lovpriser hendelser som man minnes og gjenaktualiserer.” (Eliade 1963 s. 32-33) “Man kan ikke utføre et ritual hvis man ikke kjenner “opprinnelsen”, dvs. myten som forteller om hvordan det ble utført den første gang.” (Eliade 1963 s. 30) Gjennom å fortelle og “feire” en opprinnelsesmyte, blir mennesket gjennomtrengt av den hellige atmosfæren som de mirakuløse hendelsene fant sted i (Eliade 1963 s. 31).

Myter forteller om “det som alltid var og til enhver tid er mulig” (Heinz Gockel i Vietta 1983 s. 196). Mytene foregår i en slags “hellig tid” eller “utenfor tid” (*in illo tempore*), de forteller ikke om en avsluttet begivenhet i fortiden. Men mytene

signaliserer også at den grandiose urtiden delvis kan gjenskapes eller gjentas av dagens mennesker (Eliade 1963 s. 181). “Ritene tvinger mennesket til å overskride sine begrensninger” og symbolsk heve seg opp på nivå med de mytiske gudene og heltene (Eliade 1963 s. 181). Myter bidrar til å opprette normer, der mennesket kan imitere gudene (Wunenburger 1990 s. 30). Menneskene kan strekke seg etter gudenes rettferdighet, fruktbarhet, utholdenhet osv.

“Myth may be partially defined as the symbolical representation of the abstract, undefined wisdoms of an inarticulate mankind. It arises out of the collective subconscious, and it contains both individual and universal implications. [Henry David] Thoreau has called myth “an approach to that universal language which men have sought in vain.” And he adds: “This fond reiteration of the oldest expressions of truth ... is the most impressive proof of a common humanity. ... To some extent mythology is only the most ancient history and biography. So far from being false or fabulous in the common sense, it contains only enduring and essential truth, the I and you, the here and there, the now and then, being omitted. Either time or rare wisdom writes it. ... In the mythos a superhuman intelligence uses the unconscious thoughts and dreams of men as its hieroglyphics to address men unborn” ” (Dauner 1948).

“[A]ll abstract ideas seem to have started life as “gods” or “daimons”.” (ifølge Hermann Useners bok *Gudenavn*, 1896, gjengitt fra Piehler 1971 s. 70-71) De Overnaturlige Skapningene som Eliade omtaler, har evnen til å transformere seg selv gjennom Historien (Eliade 1963 s. 138).

Johann Gottfried von Herder, en tysk teolog, filosof og dikter på 1700-tallet, oppfattet myter som menneskehetens ur-kunnskap ikledt dikterisk form, som kan tolkes symbolsk (Vietta 1983 s. 197). I *Tragediens fødsel* (1872) hevdet den tyske filosofen Friedrich Nietzsche at myter bidrar til å forene en sivilisasjon og holde en kultur levende.

Dansken Nicolai F. S. Grundtvigs bok *Nordens Mythologi* (1808) “explains the Twilight of the Gods as caused by moral decay and by deserting “Alfader” – “God the Father.” The work was epoch-making in the study of Scandinavian mythology through its attempt at interpreting the Old Norse myths as a symbolic, universal concept of life in the past, present, and future.” (Sven H. Rossel i Rossel 1992 s. 181)

Mens det moderne menneske oppfatter seg som formet av historien, oppfatter menneskene i arkaiske samfunn seg som resultat av en rekke mytiske hendelser (Eliade 1963 s. 25). Menneskene i arkaiske samfunn stimuleres til å skape gjennom sin beundring for kreftene som skapte verden. Mytene åpner nye perspektiver for menneskets kreative evner (Eliade 1963 s. 176). Myter er i seg selv ingen garanti for moralsk oppførsel fra menneskenes side, men de viser idealer/modeller og gjør

at menneskene kan forstå virkeligheten som et helhetlig kosmos (Eliade 1963 s. 180-181).

“Da myterne forankrer de eksisterende samfunnsforhold i den guddommelige verden og den mytiske tid, er de meget hensigtsmessige for det ideologiske magtapparat i et samfund. Myterne kan anvendes til legitimering og retfærdiggørelse af de herskende forhold. De dæmper konflikter og skjuler modsigelser ved at understrege, at de eksisterende forhold er bestemt allerede fra skabelsen. De jødiske skabelses- og syndefaldsmyter er blevet brugt til at retfærdiggøre kvindeundertrykkelse i den kristne (og jødiske) verden. Kastesystemet i Indien fremstår i myterne som skabt af guderne samtidig med skabelsen af jorden. På denne måde bliver disse forhold utilgængelige for kritik. På grund af myternes ideologiske rolle, er det også vigtigt at kontrollere kundskaben om myterne. Retten til at fortælle og tolke myter og hemmeligholdelse af nogle myter, udtrykker derfor sociale og politiske skillelinier. Det er f.eks. almindeligt, at kvinder bliver afskåret fra mytekundskaben, ved at de vigtigste myter formidles til de unge drenge, når de indvies til mænd. [...] Men myterne er ikke altid stabiliserende og tilbageskuende. Mange myter, specielt paradismyter og sammenbrudsmyster, kan gennem deres indhold formidle visioner om en bedre tilværelse og derved understrege svaghederne og uretfærdighederne i nutiden.” (Solveig Greve i <https://www.leksikon.org/art.php?n=1807>; lesedato 25.05.21)

“En myte er for religionsforskeren en hellig fortelling. For antropologen er den helteberetninger, sagn og legender, særlig fra primitive samfunn. Historikeren ser mytene som menneskenes første famlende forsøk på å finne årsakssammenhenger og tidsforløp. For naturvitenskapsmenn spiller myten en rolle som vitenskapens forløper. For psykologen er mytene uttrykk for en kollektiv bevissthet, for en elementær felles tenkemåte som [den sveitsiske psykologen Carl Gustav] Jung kaller arketyper, og som Freud fant i myten om Ødipus. For filosofene er mytene spekulasjoner om tilværelsen og naturen. For oss er myter litteratur.” (Jan M. Claussen i *Bokvennen* nr. 1 i 1997 s. 4)

Myter kan “be acclaimed as the home of all those free-wheeling energies and libidinal intensities that an instrumental rationality discards as so much waste-matter, from *Eros* and madness to art and the body.” (Eagleton 2003 s. 226)

Omtrent fra 2000 år f.Kr. er det overlevert en sumerisk myte om kjærlighet der kjærlighetsgudinnen Inanna (som også var gudinne for seksualitet og krig) forelsker seg i kongen Dumuzi. “Inanna was the Sumerian goddess of love, fertility, and war, known in Akkadian as Ishtar. Her husband was the shepherd-king Dumuzi (Akkadian Tammuz), who became a god at some point, possibly through his marriage to Inanna. The divine lovers, however, had a rocky relationship, culminating in the scorned goddess condemning her husband to the Underworld when he failed to mourn her death. The tale of a young hero or god who marries a powerful but vengeful goddess echoes the story of Jason and Medea” (Jason

Colavito i <http://www.argonauts-book.com/inanna-and-dumuzi.html>; lesedato 02.12.22).

“Grekerne feiret både de beste og de sletteste menneskelige muligheter i sine guder. De brukte sine guder annerledes enn de kristne bruker sin. Deres guder skulle ikke knekke, tyngde eller knuse den troende, men gi en opphøyd forestilling om alt det et menneske kunne tenke, gjøre og være” (Eriksen 1989 s. 82).

Den greske filosofen Platon sin mytekritikk “are certainly not directed against all myths. His primary objections are to misleading caricatures and sterile interpretations as these trivialize myths, emptying them of their numinous content. [...] As for the hidden meanings of myths (*hyponoia*), these should be disclosed privately and, presumably, only after suitable philosophic training when insight is awakened (*Rep.* 378).” (W. T. S. Thackara i <https://www.theosociety.org/pasadena/sunrise/38-88-9/my-wtst2.htm>; lesedato 15.01.24)

“Orfeus er sangeren som fikk sin Eurydike tilbake fra dødsriket – bare for å miste henne igjen. [...] Orfeus var så forelsket i sin kone, Eurydike, at han bega seg levende ned i dødsriket for å hente henne tilbake. I antikkens Hellas ble ikke dette sett på som særlig mandig. [...] I en kommentar til myten skrev Platon at det ville vært mer mandig av Orfeus å ta livet av seg for å være sammen med sin kone i dødsriket. Men han gikk altså ned, og fikk ta henne med seg tilbake til livet på én betingelse: At han ikke snudde seg for å se på henne før de var kommet helt opp. Historien er tragisk og velkjent. Like før de var helt fremme, snudde han seg for å se på henne. Brått ble hun revet ned til dødsriket igjen. Denne gang for alltid. Hvorfor? Berntzen mener det er en uendelighet av måter å tolke denne myten på, særlig ettersom ingen av de forskjellige versjonene gir noen forklaring på hvorfor han snur seg. - Om jeg skal forsøke meg på en tolkning, må det være at myten sier noe om kunstens natur. Den kan frembringe følelsene for og minnene om en tapt kjærlighet, men ser vi direkte på den, forsøker vi å forstå den, så mister den fortryllesen. Selv den største av alle sangere, Orfeus, greide ikke å tro at hans egen sang var blitt virkelighet, og måtte se om det virkelig stemte.” (forskeren Arve O. Berntzen intervjuet i *Morgenbladet* 26. juni–2. juli 2009 s. 33)

Zevs i den greske mytologien har tallrike erotiske eventyr, særlig med andre gudinner enn sin kone Hera. Han går også til sengs med den jordiske, gifte kvinnen Alkmene, men omskapt slik at han ligner hennes ektemann. Hun føder tvillinger, og en av dem er Zevs’ sønn. Det er Herakles. Mens Herakles er barn, sender Hera to slanger opp i vuggen, men den lille guttebabyen dreper dem med bare hendene. En dag etter at Herakles har blitt voksen, og har blitt gift og fått tre sønner, sørger Hera for at han bli så forvirret at han dreper sin egen familie. Som straff dømmer gudene han til å utføre tolv nesten umulig oppgaver, tolv storverk, for den ganske stakkarlige kong Evrystevs. Evrystevs befaler Herakles å bekjempe en enorm løve, og etter å ha utført dette lager Herakles en kappe av løveskinnet og en hjelm med løvehodet på. Så løser han de andre oppgavene, og vinner uvisnelig heder for sine

heltegjerninger. I mytene er han også kjent for andre oppsiktsvekkende bragder. Han kjempet på gudenes side mot de såkalte gigantene, og han skjøt ned ørnen som plaget den fastlenkede Prometevs og befridde han. Prometevs ble straffet for å ha gitt ilden til menneskene uten gudenes tillatelse.

“Prometheus var den titan som på menneskets vegne engang forholdt Zevs det beste stykket av offerdyret. Da ble guden sint og tok ildens gave fra menneskene. Prometheus stjal ilden og tente den igjen på jorden. Zevs hevnet seg da med å sende Pandora med ulykke-esken til jorden. Og Prometheus ble lenket til en klippe mens en ørn hakket ham i leveren. På to måter – eller hovedsakelig på to måter – tolkes denne historien og den antikke diktning den avfødte. To forestillinger krysses derfor i europeisk tradisjon. Den ene er at Prometheus er en god makt, en kulturens forkjemper som menneskene skal takke. Som sådan oppfattes han naturlig nok av Wergeland, og det onde han gjennomgår, er begavelsens lidelser og tilbakeslag i verden slik den nå engang er. Men en annen tradisjon – dvs. en annen fortolkning av den antikke myte og diktning om Prometheus – sier at Prometheus lider fordi den allvise Zevs mener det var galt å la menneskene komme for lett til fordelene. De har ikke godt av det. De skulle ha funnet seg i den langsomme vegen til livsgodene og til idealtilstanden. Når de stjeler ilden fra gudene, går det bare tilsynelatende fremover, i realiteten går det gale vegen. Titanens fristelse blir etter dette å bryte den høyestes lover for å kunne ta en snarveg til paradiset. Og dette er himmelstorm, enten snarvegen er av fysisk eller åndelig art, enten målet er materielt eller ideelt.” (Michaelsen 1977 s. 70-71)

“I antikkens mytologi stjeler Prometeus ilden fra gudene [...] i den videre historien blir Zevs rasende. Han straffer Prometeus og sender Pandora til Jorden der hun slipper ut alle lidelsene og plagene fra krukken sin. [...] Pandora lukker imidlertid lokket før håpet slipper ut. Det kan tolkes på flere måter. Som at hun har bevart håpet for menneskene, det som lar oss holde ut alle lidelsene. Men det kan også tolkes som at håpet er den verste lidelsen av alle, den mest skadelige av dem.” (Andrea Nicolaisen Brun i *Morgenbladet* 17.–23. november 2023 s. 47)

Den belgiske forskeren Raymond Trousson skrev tobindsverket *Promethevs-temaet i den europeiske litteraturen* (1976; på fransk).

I mytologien er Herakles først og fremst kjent for sin overmenneskelige styrke, ikke for å ha drept kone og barn. Men myten følger forholdsvis tett hans forhold til kvinner. Fordi Herakles hadde drept sin egen kone, kunne han gifte seg på ny, og hans neste kone ble kvinnekriegeren Deianeira. Herakles reddet henne da hun senere ble bortført av en kentaur. Den døende kentauren sa til Deianeira at Herakles kom til å forlate henne for annen og vakrere kvinne, og at Deianeira for å unngå dette måtte smøre kentaurens blod på sin manns løveskinnskappe. Da ville han bli hos henne. Men da Herakles en tid senere tok på seg kappen, var smerten så utholdelig at han bare ønsket å begå selvmord. “He was in such excruciating pain that he wanted to die. Note that the burning would have killed an ordinary human, but

Hercules was not such a one [...]. After consulting an oracle for advice, he had a funeral pyre built for himself. He then mounted it and eventually persuaded a friend to light it. He was then allowed to die and went to the gods where he was reconciled with his tormenter, the queen of the gods, Hera. She allowed him to marry her daughter Hebe and live among the gods thereafter.” ([http://ancient history.about.com/](http://ancienthistory.about.com/); lesedato 26.11.14) Halvguden Herkules fikk altså leve videre på Olympen.

I den greske dikteren Hesiods *Teogonien* (eller *Theogonien*) er Kaos og Gaia de opprinnelige kreftene i universet (Detienne og Vernant 1974 s. 132). Den greske gudeverdenen har blitt kalt et “gudekaos” (Seitter 1999 s. 51).

Hesiods *Teogonien* lar kosmos oppstå som en fredsslutning etter et inferno av vold og borgerkrig mellom gudene. Det begynner slik: Gaia (jorden) blir befruktet av Eros og føder Uranos (himmelen). Uranos begår deretter incest med sin mor jorden. Slik oppstår en rekke titaner og mektige guder, som Okeanos og Kronos, men også enøydde kykloper og andre monstervesener. Uranos hater titanene, altså barna han har fått med sin mor, og derfor dyttet han dem tilbake inn i jordens kropp. Men Gaia vil ikke ha dem, og oppfordrer dem til å hevne seg på deres far. Kronos kastrerer sin far og kaster kjønnsorganene i havet. Fra skummet som danner seg der de havner i sjøen, oppstår Afrodite.

Kronos overtar sin far Uranos’ rolle, og med sine søstre får han barn som blir den tredje gudegenerasjonen. Blant disse er Zevs, Hades, Poseidon og Demeter. Men Kronos vet av egen erfaring av barn gjør opprør mot sin far, derfor sluker han barna så snart de er født. Zevs unngår denne skjebnen fordi hans mor har skjult han i en grotte på Kreta. Zevs angriper Kronos og tvinger han til å spytte ut de barna han har slukt. Det blir en voldsom kamp mellom sønnen og hans far og andre titaner, men Zevs med sine allierte seirer til slutt. De slagne blir ikke tilintetgjort, men plassert rundt i verden. Kronos får råde på de saliges øy. Havet skal tilhøre Poseidon, underjorden Hades og Zevs skal herske over himmelen.

En eller annen gang i løpet av disse gudekampene oppstår menneskene. De er ikke skapt av gudene, men har kommet fra jorden. Først lever menneskene uten arbeid og slit, men denne gyldne tidsalderen varer ikke lenge. I sølvalderen nekter menneskene å ofre til Zevs, og blir derfor tilintetgjort. Den tredje generasjonen mennesker, som levde i bronsealderen, var vill og krigersk, og de drepte hverandre til det ikke var noen tilbake. Menneskene var dermed borte fra jorden. Det er uklart hvordan menneskene på nytt oppstod. En av mytene forteller at guden Prometevs formet dem fra titanenes aske.

Det greske begrepet “metis” rommer evner som oppfinnsomhet, kløkt, forutsenhet, smartheit, effektivitet, opportuniste og lurere – anvendt i krevende, flyktige og tilspissete situasjoner (Detienne og Vernant 1974 s. 10). Det dreier seg om “praktisk intelligens” (Detienne og Vernant 1974 s. 109). Noen av de greske

gudene ble tilskrevet å besitte metis, andre ikke (Detienne og Vernant 1974 s. 12). Gudinnen Metis og hennes datter Athene hadde i særlig høy grad denne egenskapen. I den orfiske tradisjonen er Metis en av de første gudene i universet (Detienne og Vernant 1974 s. 17). Ifølge dikteren Hesiod var Metis datter av Okeanos og senere ble hun Zevs' første kone. Da Metis ble gravid, slukte Zevs henne av redsel for at hun skulle føde en sønn som ville styrte sin far fra tronen. Zevs er en gud som har metis, og som ble gjennomtrengt av denne egenskapen etter å ha slukt Metis (Detienne og Vernant 1974 s. 20, 75 og 110). Hesiod skriver at Metis "vet mer enn alle guder" (siteret fra Detienne og Vernant 1974 s. 63).

Kronos slukte sine barn for å fjerne enhver trussel, men Rhea fikk han til å sluke en stein i stedet for sønnen Zevs (Detienne og Vernant 1974 s. 123). Den gravide Metis ble slukt av Zevs, og datteren Athene blir født gjennom Zevs' hode. Athene er full av metis, og kalles i en orfisk hymne for Metis (dvs. som sin mor) (Detienne og Vernant 1974 s. 172). Hun blir født i rustning og med et krigersk skrik, som resultat av en slags metallurgisk prosess (Detienne og Vernant 1974 s. 177). Odyssevs får hjelp av Athene til å utvikle metis (Detienne og Vernant 1974 s. 25). Homers helt i *Odysseen* ender som en menneskelig inkarnasjon av metis (Detienne og Vernant 1974 s. 56).

I noen myter er det menn som "føder", f.eks. slik Athene kommer ut gjennom Zevs' hode (Faulstich 2008b s. 47).

Ken G. Albala, Claudia Durst Johnson og Vernon E. Johnson (2000) skriver om "Origin of Mythology" i boka *Understanding the Odyssey* (2000). "The earliest known inhabitants of the Balkan Peninsula were an agricultural people who animistically assigned spirits to various features of the natural world. Eventually, in a process mirroring the development of polytheism elsewhere in the world, these spirits began to assume human forms and to enter the local mythology as gods and goddesses related to the agrarian lifestyle of these early people. When these territories were invaded by tribes from the north, the attackers brought with them a new pantheon of gods, based on conquest, force, prowess in battle, and violent heroism. Many of the older pastoral/fertility deities fused with those of the more powerful invaders, became incorporated into the pantheon, or else faded into insignificance. This syncretic process created the cultural-narrative system that survives into the modern day as classical Greek mythology." (her gjengitt fra http://www.newworldencyclopedia.org/entry/greek_mythology; lesedato 18.06.13)

Det "førgreske" matriarkatet måtte vike for erobrende indogermanere (Seitter 1999 s. 49).

Det er knyttet mange myter til trojanerkrigen. En av dem forteller om grunnen til at prins Paris kunne bortføre Helena, og dermed utløse krigshandlingene. Zevs holdt en fest for å feire bryllupet til Thetis og Pelevs (som senere ble Akillevs' foreldre), men inviterte ikke Eris, gudinne for uenighet, kiv og krig. Eris ankom ubedt og

kastet “stridens eple” inn i selskapet. Det var et gulleple med påskriften “Til den vakreste”. Tre kvinnelige gudinner til stede mente de var den vakreste: Hera, Athene og Afrodite. De ba Zevs være dommer, men Zevs ønsket ikke å ta stilling. Han ville at en dødelig – nemlig prins Paris, som tidligere hadde vist god dømmekraft – skulle peke ut den vakreste. De tre gudinnene oppsøkte Paris på fjellet Ida. De tre kvinnene badet i en elv, og prøvde deretter å bestikke prinsen, Afrodite prøvde ved å love han verdens vakreste dødelige kvinne. Paris pekte ut Afrodite som vinneren. Den vakreste kvinnen var Helena, men hun var gift med kong Menelaos, og Paris måtte flykte med henne til sin hjemby Troja. Grekere fra alle deler av landet fulgte etter for å erobre Troja og ta Helena med tilbake.

“Oprindelsen af det græske sagn om Leander er ukendt og findes i flere versioner, som alle handler om Leander, der svømmede over Hellespont – fra Abydos til Sestos – for at være sammen med sin elskede Hero. Hver nat krydsede han det strømfulde farvand for at opnå blot et par minutter med sin elskede, og historien er dermed et tidligt symbol på de strabadser, elskende må gennemgå for at vinde den udkårnes hjerte. At historien ender i en tragedie har ikke gjort udbredelsen mindre. Det fortælles, at Hero hver nat stillede et lys i vinduet i sit tårnværelse, så Leander kunne finde vej, når han forcerede det mørke hav. En stormfuld nat blæste lyset imidlertid ud, og Leander mistede orienteringen og druknede. Hans døde krop skyllede i land ved foden af det tårn i Sestos, hvor Hero boede, og ulykkelig af sorg, kastede hun sig ud fra vinduet i sit værelse. De to elskende blev derved forenede i døden ved tårnets fod; et scenarie, som siden hen har inspireret til nogle af litteraturhistoriens største værker.” (Carsten Jokumsen og Jari Kickbusch i <http://atlasmag.dk/kultur/sport/sv%C3%B8mning-med-byron; lesedato 03.05.17>)

Det har blitt hevdet at grekerne ikke trodde på sine myter, men oppfattet dem som “oversettelser” av de grunnleggende utfordringene i sitt samfunn (Paul Veyne gjengitt fra Legavre og Rieffel 2019 s. 74).

Mircea Eliade hevder at kristendommen har bevart et mytisk element i sin kirkelige liturgi ved at det som har skjedd for lenge siden, glir inn i “illud tempus” (latin for “tid nå og alltid”) (Eliade 1963 s. 208). Kirken repeterer de store handlingene fra Jesu tid, f.eks. nattverden.

Claude Lévi-Strauss oppfattet myter som fortellinger som gjør det mulig for menneskene å takle uløselige problematikker i tilværelsen. Mytene er ifølge Lévi-Strauss transformasjoner av grunnleggende konflikter og motsetninger som ikke lar seg løse i virkeligheten. Han mente at myter avslører egenskaper ved den menneskelige psyke. Myter er ofte pessimistiske (ender tragisk), i motsetning til eventyr. I dag leses mange myter som skjønnlitteratur på linje med eventyr.

Lévi-Strauss hevdet at myteskapere snur om på mål og midler: Tegnuttrykk blir tegninnsinnhold, og omvendt (gjengitt fra Genette 1966 s. 148).

Ovids *Metamorfoser* (fullført omtrent år 8 e.Kr.) kan sies å representere de første myter som fungerer som litteratur snarere enn som religion. Dette verket inneholder over 200 myter, eventyr og/eller “opphavssagn” på heksameter.

“Friedrich Schiller was among the first to testify to his nostalgia for a lost mythology which the arts must recover if they are to survive.” (Ruthven 1976 s. 63)
“When writers come to realize that they must not expect to grow away from myth, but grow towards it, Romanticism triumphs, and the child once more becomes the father to the man. [...] ‘Mythology and poetry are one and inseparable,’ wrote Schlegel” (Ruthven 1976 s. 55). “Disturbed by the increasing fragmentariness of modern poetry, Friedrich Schlegel called on his ‘Talk on Mythology’ (1800) for the creation of a new mythology which might unify modern literature in the way that classical mythology had formerly unified the literature of the Ancients.” (Ruthven 1976 s. 66)

“*The Hero with a Thousand Faces* er skrevet av den amerikanske religionsviteren Joseph Campbell. Allerede i 1949 utkom hans myteanalyser første gang, og boka har siden kommet i stadig nye og større opplag. Campbell gjør et seriøst forsøk på å avdekke grunnmønstre i kulturens mylder av myter og mytologier. Og som tittelen antyder: På tross av det brede spekteret av mytologier og kulturer er det den samme helten vi har med å gjøre. Boken springer fra den norrøne mytologien til den greske, via den enda eldre babylonske mytologien. Han refererer til Det gamle testamente like gjerne som til hinduismen eller primitive kulturers mytologier i vår egen tid. Alt gjøres mens han trekker sammenligninger, finner likheter og konstruerer det han kaller “monomyten”; en tenkt grunnmyte som alle myter kan sees i forhold til. Fokus i denne idealtypiske, tenkte monomyten er helten og utviklingen han (det er som regel en han) gjennomgår etter hvert som han beveger seg i, og konfronteres med verden. Den mytiske helten, slik Campbell forstår ham, har nok et bevisst prosjekt om å oppnå et eller annet objekt. Dette prosjektet er imidlertid bare et påskudd heltemyten bruker for å formidle en tidløs innsikt i hva det vil si å utvikles som menneske; hvilke indre, psykologiske krefter vi må kjempe mot og med for å bli hele og harmoniske individer. Slik blir det ytre hendelsesforløpet en projeksjon av heltens indre psykiske prosesser. De personer og prøvelser som helten møter på sin vei gjennom det mytiske landskapet representerer eller symboliserer dermed indre allmennmenneskelige krefter. Det “monomytiske” bygger på psykologen og filosofen C. G. Jungs teorier om arketyper; ifølge Jung kollektivt, i motsetning til individuelle, ubevisste forestillinger som ligger i oss fra fødselen av. Dermed kan man anse det arketyperiske som noe allmennmenneskelig, uavhengig av kulturelle forskjeller. I disse fundamentale fellesefaringene kan man identifisere enkelte fenomener innen litteratur, kunst og drømmer. En arketypes konkrete fremtreden virker som et kraftfelt, med et følelsesmessig innhold som påkaller vår intuisjon. Teoriene om arketyper har primært å gjøre med menneskets billedskapende evner og aktivitet; både kunsthistorikere, religionsvitere, etnologer, litteraturforsker og psykologer har

funnet teorien anvendelig innenfor sine ulike fagfelt.” (Fred Arthur Asdal i *Morgenbladet* 23. juli 1999 s. 12)

Bøker som Harry Levins *Mythology and the Modern Novel: A Study of Prefigurative Techniques* (1971) og John J. Whites bok *Mythology and the Modern Novel* (1972) handler om mytiske innslag i romaner.

For den franske forfatteren Albert Camus var bruk myter en kunstnerisk måte å henvise til menneskehetens historie på og til fellesmenneskelige erfaringer (Rey 1997 s. 130). Han mente at symboler knytter individet og det universelle sammen, mens myter lager forbindelser mellom symbolene og gjengir sammenhenger i form av fortellinger (ifølge Rey 1997 s. 131).

“Enuma Elish – The Babylonian Epic of Creation [...] The Enuma Elish (also known as *The Seven Tablets of Creation*) is the Babylonian creation myth whose title is derived from the opening lines of the piece, “When on High”. The myth tells the story of the great god Marduk’s victory over the forces of chaos and his establishment of order at the creation of the world. All of the tablets containing the myth (also known as *Enuma Elis*), found at Ashur, Kish, Ashurbanipal’s library at Nineveh, Sultantepe, and other excavated sites, date to c. 1200 BCE. Their colophons, however, indicate that these are all copies of a much older version of the myth dating from long before the reign of Hammurabi of Babylon (1792-1750 BCE), the king who elevated the god Marduk to patron deity of Babylon. The poem in its present form, with Marduk as champion, is thought to be a revision of an even older Sumerian work. [...] a grand tale of the triumph of order over chaos and light over darkness but as a parable of the rise of Babylon and Babylonian culture over the old Sumerian model of civilization. Further, the tale can be understood as an illustration of the concept of life as perpetual change. The old static gods in the story are replaced by the younger and more dynamic gods who then introduce the concept of change and mutability to the universe through their creation of mortal beings who are subject to death. These creatures are tasked with helping the gods maintain their creation and so, although they are not themselves immortal, play an integral role in the eternal work of the gods and gain some measure of immortality by doing so as well as they can.” (Joshua J. Mark i <https://www.worldhistory.org/article/225/enuma-elish---the-babylonian-epic-of-creation---fu/>; lesedato 27.08.24)

Lars Magnar Enoksens bok *Norrøne guder og myter* (2008) er rikt illustrert. Også om gresk mytologi finnes det tallrike letteste bøker, f.eks. Terje Nordbys *Forvandlinger: Et moderne møte med greske myter* (2006).

Gro Steinslands bok *Dovrefjell i tusen år: Mytene, historien og diktingen* (2014) gjenforteller noen “nasjonale opprinnelsesmyter”. “Frå oldtida finst det ei mytisk framstilling av kor nordmennene kjem ifrå, og kva krefter det er som blei sameinte då folkeslaget oppsto. [...] Syskenparet Nor og Goe kjem nordifrå, og inngår ekteskap med etterkommarar av ein jotun i Dovrefjell. Sjølv om vikingane heiter så

fordi dei bur langs kysten, i viker, blir altså opphavsmysten kopla til ei samanføring av menneske med storvokste, kloke vesen i høgfjellet. Langt meir spennst er det over samanføyinga av realhistorie med mytestoffet. For i skildringa av Harald Hårfagres rikssamling, dukkar ein variant av den same historia opp: Haralds far, Halvdan svarte, anklagar ein same for å stela mat frå han på julekvelden. Men det viser seg at det er jotnen Dovre som står bak. På natta slepper den fem år gamle Harald jotnen fri, og han og samnen må rømme frå farens vreide. Harald veks opp som fosterbarn hos jotnen Dovre i Dovrefjell, der han får oppseding til å bli riksstyrar. Slik blir landets opphavsmyste ført inn i historia om rikssamlaren. Samstundes som myten blir vidareutvikla, til nå å innehalda ei sameining av to folkeslag: Det budde samar i Noreg gjennom heile vikingtida, side om side med andre nordmenn. I arbeidet med rikssamlinga manglar Harald til slutt bare ein allianse med denne folkegruppa. Det løyser seg når han feirer jul på Tofte i Dovre, og der møter den uendeleg vakre samekvinna Snøfrid, som han gifter seg med – på julaftan. Dei får fire søner, og samekvinna Snøfrid blir stammor for den norske kongerekka.” (Klassekampens bokmagasin 29. november 2014 s. 10)

Den danske forfatteren Johannes V. Jensen etablerte en egen sjanger som han kalte myte. “Johannes V. Jensens myter er kaldt en blanding af poesi og journalistik. JVJ’s opmærksomhed på genren er tilbagevendende, men han definerer i én af sine mange udtalelser om myten selv genren således: “Enhver Skildring der bringer et Stykke af Naturen i Sammenhæng med Tiderne er en Myte”. Poesi søger sandhed og søger tillige ofte sandheden i tingenes oprindelige natur, deres væsen. Journalistikkens og reportagens funktion er at give en karakteristik af menneskets samtid og altså af nuet, og en blanding af disse to former sætter fokus på både fortid, nutid og fremtid og altså en form for al-tid eller er med andre ord en underminering af vores sædvanlige begreb om tid som kronologi.” (Susanne Kemp i <http://static.sdu.dk/>; lesedato 11.06.13)

På 1950-tallet beskrev den franske filosofen Roland Barthes hvordan en form for mytologisering forandrer noe kulturelt/historisk til “natur”, dvs. til noe selvfølgelig.

Ordet “myte” blir også brukt om en løgn eller falsk antakelse. Mange biografier har undertittelen *Mannen og myten* eller lignende; da siktes det til at folks oppfatning av personen viser seg ikke (helt) å stemme.

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>